

нанню – карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

1. *Стаття* Міністра юстиції для суспільно-політичного тижневика «Дзеркало тижня»: Україні потрібна дієва система примусового виконання судових рішень, <http://minjust.gov.ua>. 2. *Науково-практичний* коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К., 2007. – С. 993. 3. Там само. 4. *Кримінальне* право України. Особлива частина: Підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К., 2004. – С. 535. 5. *Науково-практичний* коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – С. 993–994. 6. *Науково-практичний* коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К, 2005. – С. 748–749. 7. *Кримінальне* право України. Особлива частина: Підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К., 2004. – С. 535. 8. *Науково-практичний* коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн./ Відп. ред. С.С. Яценко. – С. 748–749. 9. *Науково-практичний* коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – С. 993–994. 10. Там само. 11. *Науково-практичний* коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К., 2003. – С. 950. 12. *Кримінальне* право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К., 2004. – С. 535. 13. *Науково-практичний* коментар до Кримінального кодексу України. / Відп. ред. С.С. Яценко. – С. 723. 14. *Науково-практичний* коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року/ За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – С. 950. 15. *Кримінальне* право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – С. 535. 16. *Науково-практичний* коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – С. 993–994. 17. *Кримінальне* право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – С. 535.

Л. Г. КОЗЛЮК

ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА НЕПОВНОЛІТНІХ ЖЕРТВ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ

Рассматриваются дискуссионные вопросы детерминации виктимологического поведения несовершеннолетних жертв сексуальных преступлений. Автором проведено исследование поведения указанной категории жертв с целью профилактики сексуальных преступлений против несовершеннолетних. Результатом такого исследования было обоснование природно-правового критерия классификации несовершеннолетних жертв половых преступлений.

© КОЗЛЮК Людмила Григорівна – аспірантка відділу Інституту держави і права ім. В.М. Корещького НАН України

In the article the controversial problems of determination of victimology behavior of juvenile victim of sexual crime are considered. Investigation on behavior of mentioned category of victims has been carried out by author in order to prevent sexual crimes against juveniles. The result of this research was justifying of the nature-legal criteria for classification of juvenile victims of sexual crime.

Соціально-економічна та політична кризи в Україні сприяють загальному зростанню злочинності у державі. Для здійснення ефективної протидії цьому негативному явищу, необхідним є детальне вивчення поведінки жертви злочину. Зауважимо, що віктимологічна проблематика в цілому, у тому числі проблема поведінки неповнолітніх жертв статевих злочинів, завжди привертала увагу вчених-кримінологів. Це обумовлено тим, що на основі вивчення віктимологічних аспектів будується віктимологічна профілактика злочинів, поступово формуються підходи до вирішення питань, так чи інакше пов'язаних із проблематикою потерпілих (латентна злочинність, проблема вини, профілактика злочинів, види покарань, відшкодування збитків тощо). Дослідження характеру відносин «злочинець-жертва» є необхідним практично у всіх випадках, коли вони можуть стати ключем до встановлення злочинця і мотивів злочину. Виходячи з аналізу цих відносин, нерідко можна в деталях встановити, як поводитися злочинець і його жертва, і відтворити подію злочину, його обстановку. Врахування відносин «злочинець – жертва» дає можливість більш об'єктивно оцінити показання потерпілого, оскільки не виключено перекручення ним істини свідомо, з бажання допомогти злочинцю або, навпаки, погіршити його становище тощо¹.

Таким чином, дослідження віктимологічних аспектів поведінки неповнолітніх жертв статевих злочинів тісним чином пов'язане із розробками, здійсненими науковцями у межах кримінологічної віктимології. Кримінологічне дослідження зазначеної проблеми має здійснюватись у взаємозв'язку двох складових: неповнолітніх жертв статевих злочинів і особистості злочинця. Все це на сьогодні актуалізує необхідність вивчення проблеми, розглядуваної у цій статті.

Деякі аспекти кримінологічної віктимології взагалі, та безпосередньо віктимологічна поведінка неповнолітніх жертв статевих злочинів, досліджувались багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими, зокрема, С.Б. Алімовим, Ю.М. Антоняном, Л.В. Франком, П.С. Дагелем, А.І. Долговою, О.М. Джуною, Н.Ф. Кузнецовою, В.С. Мінською, В.П. Коноваловою, В.О. Туляковим, О.М. Костенком, В.Є. Квашисом, О.Д. Бойком, Н.С. Юзіковою, С.С. Косенко, Л.В. Левицькою, Г.М. Саміликом, В.В. Вітвіцькою, Р.І. Благоутою, Є.М. Мойсєєвим, В.І. Полушинським, В.Я. Рибальською, Д.В. Рівманом, Г.Й. Шнайдером, В.С. Устиновим. Однак дискусійною залишається проблема детермінант віктимної поведінки неповнолітніх жертв статевих злочинів на сучасному етапі розвитку суспільства. Детальне вивчення і дослідження віктимних рис дітей є важливим чинником профілактики злочинів, що вчиняються проти них. Особистість неповнолітнього потерпілого від статевих злочинів недостатньо досліджена в кримінології. Глибоке вивчення поведінки неповнолітніх жертв у цих напрямках має істотне теоретичне і особливо практичне значення для правильної кваліфікації, визначення міри покарання і здійснення цілеспрямованих заходів кримінологічної профілактики². Поряд з цим важливе значення має необхідність виділення основних груп неповнолітніх жертв статевих злочинів. Розгляд зазначених дискусійних питань і є метою даної статті.

До спеціальних детермінант, що зумовлюють вчинення насильницьких злочинів, в тому числі статевих щодо неповнолітніх, ми відносимо ті чинники, які впливають на формування віктимної поведінки жертви. Зрозуміло, що для з'ясування механізму статевого насильства, що спрацьовує в конкретних суспільно небезпечних діяннях, необхідне вивчення тих зовнішніх ситуаційних впливів, які відповідно інтерпретовані злочинцем і зумовлюють вчинення насильства над людиною. При цьому жертва злочину як елемент конкретної життєвої ситуації, як фактор, що генетично і динамічно впливає на злочинність, має кримінологічне значення³.

Серед кримінологів одержало загальне визнання положення, згідно з яким деяким категоріям осіб притаманні риси психологічного, фізичного морального характеру, що створюють підвищену можливість для таких людей стати жертвами злочину. До такої категорії осіб відносять неповнолітніх, адже загальні риси, які притаманні їм: довірливість, допитливість, наївність, фізична слабкість. Індивідуальними рисами є тривожність, емоційна неврівноваженість, необ'єктивна та неадекватна оцінка своїх можливостей. Саме ці риси (загального та індивідуального характеру) використовуються злочинцями⁴ при посяганні на статево недоторканність дитини.

Слід відзначити, що неповнолітні відрізняються низьким рівнем особистої зрілості. Для них характерна підвищена навіюваність, засвоєння асоціальних установок, слабкий контроль власних потягів, залежність від ситуації, нездатність активно впливати на неї, схильність до підходів від важких ситуацій або повне підпорядкування їм. У них часто нестійка самооцінка, що залежить від настрою, від зміни оточення, залежно від того, перед ким підліток оцінює себе, а також від гостроти й складності ситуації. Низький рівень об'єктивності по відношенню до себе може виражатися також у тенденції до завищення самооцінки⁵.

При розгляді віктимологічних аспектів поведінки неповнолітніх жертв статевих злочинів, слід наголосити на тому, що вони не виправдовують у жодній мірі злочинця, який вчинив зазначені злочини. І хоч неповнолітні жертви статевих злочинів часто певним чином ініціюють посягання, але при цьому така поведінка неминуче не обумовлює злочинного варіанту поведінки іншої особи. Остаточний вибір завжди залишається за злочинцем⁶. Однак, слід детально дослідити поведінку неповнолітніх жертв, оскільки в багатьох випадках вона має провокативний характер. Виявлення особливостей віктимної поведінки неповнолітніх жертв, що виступають подразнюючим чинником при вчиненні щодо них статевих злочинів, дозволить розробити адекватні заходи впливу на неповнолітніх з метою унеможливлення їх від статевих злочинних посягань.

Аналіз результатів вивчених нами кримінальних справ за статеві злочини проти неповнолітніх, у судах м. Києва, Івано-Франківській, Тернопільській, Рівненській, Донецькій областях, свідчить, що поведінка неповнолітніх жертв сприяла вчиненню щодо них злочину. Найбільш розповсюдженою розповсюдженою формою «винної» поведінки неповнолітніх жертв (в 30% випадків), є легковажна поведінка з незнайомими людьми. Як правило, незнайомі особи запрошували неповнолітніх до себе додому, пропонували їм їжу, гроші, після чого розбещували їх. Зазначена категорія дітей проживала у неблагополучних сім'ях, в яких вони були позбавлені догляду зі сторони батьків, жебракували. Бажання пристойно виглядати поміж матеріально забезпечених однолітків і мати достатньо коштів на задоволення власних потреб, викликало у неповнолітніх інтерес до спілкування з незнайомими людьми, які пропонували їм гроші.

Слід зазначити, що підлітковий перехідний вік є найнебезпечнішим періодом, коли діти тягнуться до нових вражень і відчуттів. Особливо це стосується категорії дітей, що позбавлені батьківської уваги та опинились на вулиці. Як правило, така група дітей обов'язково потрапляє під негативний вплив дорослих. Зайва довірливість неповнолітніх, нерозбірливість у знайомствах, згода відвідати квартири незнайомих сприяє вчиненню щодо них статевих злочинів. Зазначене свідчить, що неналежне виховання є одним з чинників, який віктимізує поведінку неповнолітніх жертв статевих злочинців.

Проведене дослідження виявило, що 37% неповнолітніх жертв статевих злочинів перебували у нетверезому стані. Досить часто розпивання алкогольних напоїв жертвами відбувається разом із злочинцем. А тому нетверезий стан, безумовно, слід відносити до криміногенних чинників, які зумовлюють віктимну поведінку неповнолітніх жертв статевих злочинців. Така позиція збігається з думками багатьох науковців. Зокрема, В.С. Мінська в результаті проведеного нею вивчення звалтувань зазначає, що не можна не погодитись з тим, що такий чинник необхідно відносити до криміногенних⁷.

У багатьох випадках ще однією обставиною, яка сприяє віктимності неповнолітніх, є їх прагнення до ранніх статевих зносин. Така зацікавленість виникає під впливом друзів, які живуть статевим життям, розповідають та пропагують його. Це обумовлює той факт, що 34,5% неповнолітніх жертв статевих злочинців ще до вчинення стосовно них злочину мали досвід статевого життя.

Досить часто зацікавленість статевими зносинами у неповнолітніх жертв формується внаслідок перегляду відеофільмів, телепередач, які демонструють різні сторони інтимного життя людини. Тому не виникає сумнівів, що засоби масової інформації впливають на формування віктимної поведінки неповнолітніх жертв статевих злочинців. У кримінології для позначення інформації, яку вони подають, використовують термін «інформація сексуального змісту», що характеризується різним ступенем «сексуальної відкритості»⁸. За даними проведеного нами опитування неповнолітніх у школах м. Києва, 58% з них більшу частину інформації про статеve життя отримують від перегляду телепередач.

Водночас слід зазначити, що, незважаючи на провокативну поведінку деяких неповнолітніх, потерпілих від статевих злочинів, жертвами таких злочинів можуть стати і діти із добропорядною поведінкою. Проведене дослідження підтверджує, що до них можна віднести категорію дітей, які не усвідомлюють, що по відношенню до них вчиняються статеві злочини. Це, як виявило дослідження, переважно діти дошкільного віку, які в силу своїх вікових особливостей не усвідомлюють, що собою становить статеve життя, а тому не здатні розуміти, коли проти них вчиняється статевий злочин. Слід відмітити, що переважно (у 85% випадків) статеві злочини щодо зазначеної категорії неповнолітніх жертв, вчиняються рідними або знайомими особами.

Серед зазначених жертв з добропорядною поведінкою необхідно виділити категорію неповнолітніх, які усвідомлювали злочинний характер вчинюваних щодо них дій, але не могли чинити опору, оскільки перебували у безпорадному стані. Так, С. за вироком суду засуджений за те, що він у стані алкогольного сп'яніння і будучи співмешканцем матері неповнолітньої М. запропонував останній вступити з ним у статеve зносини за грошову винагороду. Коли М. відповіла відмовою та намагалася залишити кімнату, С. схопив її за плечі і кинув на диван, після чого застосовуючи психічне та фізичне насильство звалтував неповнолітню М.⁹

Таким чином, у науковців не виникає сумніву, що неповнолітні з підвищеною віктимністю та послабленими індивідуальними якостями, які не можуть чинити опір злочинцю, повинні стати об'єктом особливої уваги зі сторони держави і суспільства, найближчого оточення, рідних їм людей¹⁰.

Здійснення ефективних заходів профілактики статевих злочинів проти неповнолітніх зумовлює необхідність класифікації неповнолітніх жертв статевих злочинів. У кримінологічних дослідженнях існують різні критерії класифікації, серед яких одним з найпоширеніших є моральний критерій. Однак ми підтримуємо думку тих вчених, які акцентують увагу на неточності даного критерію, що зумовлює існування дискусійних положень. Так, кожна людина сприймає події, що відбуваються, і особливо вчинки конкретних людей, суб'єктивно, залежно від своїх морально-психологічних рис, поглядів, уявлень, установок. Те, що одній людині може здаватись аморальним, іншій здається цілком «нормальним», що не виходить за межі загальноприйнятого. Найчастіше справжня протидія жертви сприймається злочинцем як уявне чи удаване кокетство. А.П. Дьяченко встановив, що багато потерпілих ведуть з майбутнім гвалтівником деяку сексуальну гру, зміст якої їм часто незрозумілий, тобто не усвідомлюється. Численні випадки, коли просто необережне поводження неповнолітньої потерпілої, що не має нічого спільного з аморальністю, розцінювалося злочинцями як глибоко аморальне, як «запрошення» до статевого акту. Тому завжди потрібно розрізняти і співвідносити суб'єктивне сприйняття реальності злочинцем, і потерпілою особою з об'єктивною значимістю і змістом реальності¹¹. Все це зумовлює пошуки іншого критерію для класифікації поведінки неповнолітніх жертв статевих злочинів. На нашу думку, ним може стати природно-правовий, як такий, що не залежить від волі людини, а існує об'єктивно в соціальній природі¹². Саме зазначений критерій та наведена віктимна поведінка найбільш незахищеної категорії населення, дає можливість виділити основні групи неповнолітніх жертв статевих злочинів.

До першої слід віднести неповнолітніх осіб, поведінка яких не відповідає природним законам соціального життя людей, в тому числі законам природного права. Як правило, така поведінка формується у них в результаті неналежного сімейного виховання, педагогічної занедбаності, розбещуючого впливу оточення, в якому вони проводять свій вільний час та засобів масової інформації. Досить часто, неповнолітні жертви ведуть зі злочинцем сексуальну гру, причому не усвідомлюючи цього. А на запитання, чим була мотивована їх поведінка, відповідають: «Бачили, як це роблять у фільмах, або чули про це, і для них хотілось це спробувати». Так, в Полтавській області 15-річний О. вирішив перевірити себе на здатність вчинити статевий акт таким способом, який показували по телевізору. Для здійснення задуманого своєю жертвою він обрав 9-річну К¹³.

До другої групи варто відносити неповнолітніх, поведінка яких була узгоджена із природними законами соціального життя людей, в тому числі законами природного права. Зазначена категорія неповнолітніх жертв статевих злочинів характеризується добропорядною поведінкою.

Таким чином, обидві категорії неповнолітніх жертв досліджуваних злочинів постраждали від сваволі осіб, які задовольняли свої сексуальні потреби, використавши найбільш незахищену категорію населення, якою і є неповнолітні.

Отже, можна зробити висновок про різний характер віктимної поведінки неповнолітніх жертв статевих злочинів, яка може відповідати природним законам соціального життя людей в суспільстві, або суперечити їм.

Неповнолітня жертва відіграє важливу роль у генезисі й механізмі вчинення статевих злочинів. Врахування особливостей поведінки неповнолітньої жертви має важливе значення для профілактики, розслідування та призначення покарання винним. Адже досить часто неповнолітні стають жертвами сексуального насильства не випадково, як правило, це зумовлено їх поведінкою та умовами виховання.

1. *Кримінологічна віктимологія* / [Моїсєєв Є.М., Джу́жа О.М., Васи́левич В.В. та ін.]; За заг. ред. проф. О.М. Джу́жі. – К., 2006. – С. 223 2. *Злочини проти особистої волі людини: Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.)* / [Редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін.]. – Х., 2002. – С. 174. 3. *Левицька Л.В.* Кримінологічні проблеми запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх: Монографія. – Ірпінь, 2006. – С. 86. 4. *Злочини проти особистої волі людини* : Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.) – С. 174. 5. *Блауга Р.І.* психологічні засади профілактики делінквентності неповнолітніх: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 26. 6. *Анто́нян Ю.М.* Роль ситуації в формуванні мотивів // В кн. Кримінальна мотивація – М., 1986. – С. 96. 7. *Минская В.С.* Опыт виктимологического изучения изнасилований // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1972. – Вып. 17. – С. 25. 8. *Исаев Н.А.* Сексуальные преступления как объект криминологии. – СПб., 2007. – С. 345. 9. *Кримінальна справа № 11а – 1153 / 2005р.* – Апеляційний суд Донецької області. 10. *Косенко С.С.* Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004. – С. 88. 11. *Дьяченко А.П.* Проблемы борьбы с изнасилованиями. – М., 1981. – С. 19. 12. *Костенко О.М.* Культура і закон – у протидії злу : Монографія. – К., 2008. – С. 128. 13. [http:// poltava.info/ntws/poltava/item/2009/01/24/14-57-36.htm](http://poltava.info/ntws/poltava/item/2009/01/24/14-57-36.htm)

Г.О. ГАНОВА

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ СПІВУЧАСНИКІВ, ЯКІ ВЧИНИЛИ УМИСНЕ ВБИВСТВО З РОЗПОДІЛОМ РОЛЕЙ

Анализируются научные взгляды и руководящие разъяснения Верховного Суда Украины о квалификации умышленного убийства, совершенного в соучастии с распределением ролей. Автором приведены аргументы о необходимости инкриминирования квалифицирующего признака убийства «совершенное по предварительномуговору группой лиц» как соисполнителям преступления, так и остальным участникам.

The article is devoted to the analysis of scientific ideas and Supreme Court of Ukraine guidance interpretation on qualification of homicide, committed in complicity with role division. The author adduces arguments for incrimination of homicide qualifying feature «committed with previous concert by group of persons» not only to accomplices but to other joint participants also.

Одним з найтяжчих злочинів проти життя особи, кількість яких збільшується щорічно, є умисне вбивство, вчинене групою осіб за попередньою змовою. За ос-